

**prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci,
predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i odgovorni
urednik naučnih časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs***

NACIONALIZAM I ETNIČKO POMIRENJE U BiH

Nacionalizam je višeznačan pojam koji u najširem smislu označava privrženost određenoj naciji. Pošto je termin nacija takođe višeznačan, konkretno značenje pojma nacionalizam po pravilu zavisi od konteksta upotrebe. Kao složena društvena pojava, nacionalizam se javlja u raznim oblicima, koji imaju svoje posebne karakteristike, usljed čega u društvenim naukama postoje brojne definicije i klasifikacije nacionalizma. U najznačajnije oblike nacionalizma ubrajaju se: etnički nacionalizam, građanski nacionalizam, teritorijalni nacionalizam i religijski nacionalizam, a pored ovih postoje i drugi vidovi nacionalizma, koji se definišu prema svojim ideološkim obilježjima. Nacionalizam se često definiše kao privrženost sopstevnom narodu i državi, čiji se interesi po pravilu stavljaju na prvo mjesto, ispred interesa drugih naroda i država.¹ Pojam se takođe odnosi na doktrinu ili politički pokret po kojem određena nacija, definisana prema izabranim kriterijumima, ima pravo da konstituiše nezavisnu, suverenu ili automnu političku zajednicu, baziranu na zajedničkim istorijskim, političkim i drugim obilježjima. Nacionalizam se tokom istorija javljao u svojim ekstremnim oblicima, kao što su fašizam u Italiji (1922-1945) i nacizam u Njemačkoj (1933-1945). Nacionalizmi ove vrste zagovaraju autoritarnu i militarizovanu državu sa ograničenim pravima građana, uz podsticanje etničke mržnje u vidu antisemitizma, antislavizma i isticanje navodne superiornosti arijevske rase. Kao pojava smatra se da je nacionalizam nastao s početka 19. vijeka sa pojavom romantizma u umjetnosti i književnosti i kao odgovor na univerzalnost renesanse i humanizma. Prije pojave nacionalizma, kriterijum za razlikovanje među ljudima je uglavnom bila religija, a od početka novog vijeka (16. vijek) do Napoleonovih ratova dolazi do formiranje jedinstvenih jezika, i tradicije se međusobno mješaju stvarajući iste grupe ljudi iste kulture. Ovo vremenom dovodi do stvaranje nacija, tj. velikih grupa ljudi koji govore istim jezikom, koji su iste vjere i imaju sličnu tradiciju. Do Berlinskog kongresa 1878. godine stvorene su veće nacionalne države. Nacionalizam je doveo do pojava nacionalnih država, a to su države čije su granice definisane jezičkim ili kulturološkim granicama, a ne osvojenim teritorijama kao što je bio slučaj ranije. Ovaj fenomen je doveo do jednog od najvećih talasa promjene karte Evrope. Među

¹ Gellner, 1983, str. 6-7.

novonastalim nacionalnim državama su Njemačka i Italija, koje su ubrzo postale svjetske velesile. Nacionalizam je složen pojam koji obuhvata različite nivoe nacionalne vlasti. U osnovi je snažna nacionalna svijest koja podrazumijeva ljubav prema svojoj naciji, dobro poznavanje nacionalne istorije i kulture, isticanje nacionalnih obilježija, nacionalni ponos i strasno zalaganje za nacionalni prosperitet. Razvijeni pojam nacionalizma podrazumijeva političku ideologiju, sistem vrijednosti, predstava, načela, stavova, predrasuda i stereotipa, čije jezgro čini romantičarski kult naciona i nacionalne države, oko kojeg se ispredaju mitovi, legende koji se odnose na idealizovani nacionalni karakter i mistifikovanu nacionalnu istoriju.² Osnovna socijalno-psihološka funkcija nacionalizma je formiranje i učvršćivanje nacionalnog identiteta, kao i buđenje i jačanje nacionalne svijesti radi homogenizacije nacije i učvršćivanje nacionalne države. Suprotni, ekstremni slučajevi nacionalizma u odnosu na pozitivni odnosno negativni sentiment, vode ka šovinizmu.

Oblici nacionalizma su:

- *etnički nacionalizam ili etnonacionalizam* – stavlja naglasak na srodstvo, odnosno porijeklo kao ključni element koji omogućuje pojedincu da se identifikuje kao pripadnik neke nacije;
- *građanski nacionalizam* – zasniva se na liberalnom i građanskom shvatanju nacije kao demokratske zajednice suverenih građana;
- *teritorijalni nacionalizam* – zasniva se na teritorijalnom shvatanju nacije kao političke zajednice svih stanovnika određene teritorije;
- *religijski nacionalizam*, odnosno vjerski nacionalizam – predstavlja poseban oblik nacionalizma sa naglašenom religijskom odnosno vjerskom komponentom

Nacionalizam je ideologija koja naglašava važnost nacionalne identifikacije, samoodređenja i suvereniteta. Ova ideologija promovise ideju da je nacionalna zajednica, obično definisana jezikom, kulturom, istorijom ili teritorijom.

Ključne karakteristike nacionalizma uključuju:

- *Nacionalni identitet* je dio socijalnog identiteta, odnosno skup svih obilježija nacionalnog bića – države i globalnog nacionalnog kolektiva kojeg čine društvo koje živi unutar i van nje (dijaspora), a koje se sa njom poistovjećuje, po kojima se nedvosmisleno prepoznaju i razlikuju od drugih država i

² Miller, 1995. str. 160.

njihovog društva. Istovremeno to su i subjektivni osjećaji bliskosti i pripadnosti državi i društvu, te osjećaji dužnosti promovisanja, unapređenja i zaštite društvenih i državnih vrijednosti i interesa. Orginalan je i različit od nacionalnih identiteta srodnih društava, ali i od nacionalnih manjina u državi.

- *Nacionalno jedinstvo* predstavlja kontinuiranu težnju ka izgradnji jedinstvene društvene savjesti i ujedinjavanju društvenih snaga i procesa svih, po mnogo čemu različitih društvenih grupa u okviru nacije, koji su zaštitnički i progresivno usmjereni ka vitalnim državnim i nacionalnim vrijednostima i interesima.³
- *Nacionalna tolerancija* je trpeljivost jedne države i društva i uvažavanje političkih, ekonomskih, religijskih, kulturnih i ostalih različitosti drugih država i njihovih društava, kao i trpeljivost i uvažavanje različitosti između društvenih grupa unutar države ili nacije. Najčešće se zasniva na principu reciprociteta.
- *Nacionalni ponos i dostojanstvo*. Nacionalni ponos je prijatno osjećanje samozadovoljstva i samopoštovanja koje se javlja u situaciji kada pojedinac, društvo ili država nekim svojim stavom, odlukom ili postupkom ostave pozitivan utisak i izazovu poštovanje, odobravanje i divljenje drugih pojedinaca, grupa društava, država i nadnacionalnih identiteta, a istovremeno i sami sebe doživljavaju kao vrijedne ličnosti, kao ličnosti čije je vladanje u skladu sa vlastitim idealnim ja. Nacionalno dostojanstvo je dosljednost u poštovanju i zaštiti sopstvenih i uvažavanju tuđih društvenih i državnih vrijednosti, što podrazumijeva i nepopustljivost pred pojavam i procesima koji ih ugrožavaju.
- *Politička stabilnost* je odsustvo ozbiljnih političkih turbulencija, bitan je uslov za razvoj i dostizanje gotovo svih društvenih vrijednosti. Česti politički potresi izazvani razdorima unutar nacionalne politike destabilišu druge sfere društvenog i državnog života.
- *Teritorijalni integritet* naglašava važnost teritorijalnog integriteta nacionalne zajednice, tj. ideju da određena teritorija pripada određenoj nacionalnoj grupi.
- *Emocionalni aspekt* uključuje ponos i ljubav prema domovini, osjećaj solidarnosti sa pripadnicima iste nacionalne zajednice te ponekad i antagonizam prema drugim nacionalnim grupama.

³ Pašić, N. Nacija i nacionalizam, Enciklopedija političke kulture (grupa autora), Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 714, 719.

Etničko pomirenje

Etničko pomirenje ili ponovna harmonizacija predstavlja proces stvaranja mira, saradnje i postepenog smekšavanja napetosti između etničkih grupa koje su bile u sukobu ili napetim odnosima. Ono je veliki problem kod tzv. političkih elita u BiH. Ovaj proces je usmjeren na prevazilaženje razlika, smanjenje podjela i stvaranje uslova za bolji međusobni život u BiH. Cilj je smanjiti tenzije, riješiti konflikte i izgraditi održiv mir među zajednicama. Etničko pomirenje može zahtijevati dugotrajan rad na izgradnji međuetničkih odnosa, uključivanje obrazovanja o toleranciji i poštovanju različitosti, kao i političke inicijative koje promovišu inkluzivnost i jednakost među svim etničkim grupama u BiH.

Ključni elementi etničkog pomirenja uključuju:

- **Dijalog i pregovori:** etničko pomirenje podrazumijeva stvaranje uslova za dijalog i pregovore između predstavnika različitih etničkih grupa. Ovi razgovori imaju za cilj da se razumiju strahovi, potrebe i stavovi svih strana i da se traže zajednička rješenja. Dijalog pomaže u razumijevanju perspektiva, briga i potreba.
- **Istorijska rekonciliјacija:** proces etničkog pomirenja često uključuje primanje istorijskih grešaka i patnji koje su prethodne generacije nanijele drugim etničkim grupama. Ovo uključuje priznavanje istorijskih institucija, izvršnih ili strukturalnih.
- **Izgradnja povjerenja:** kroz kontinuiranu komunikaciju i ispunjavanje obećanja postepeno se gradi povjerenje između grupa. Važno je pokazati dosljednost i poštovanje u interakcijama.
- **Saradnja u projektima:** rad na zajedničkim projektima ili inicijativama može pomoći u izgradnji povjerenja. Kroz zajednički rad, grupe mogu vidjeti da imaju zajedničke interese i ciljeve.
- **Edukacija o različitostima:** obrazovanje o različitostima, kulturama i istoriji svake etničke grupe može pomoći u razbijanju predrasuda i stereotipa.
- **Institucionalna podrška:** važno je da institucije podrže proces etničkog pomirenja kroz politike koje promovišu jednakost, inkluzivnost i zaštitu prava svih grupa.

Kroz ove korake, zajednice mogu postepeno graditi povjerenje i raditi ka održivom pomirenju između etničkih grupa u BiH. Primjer uspješnog međunarodnog posredovanje u etničkom pomirenju je Mirovni proces u Makedoniji (potpisivanje Ohridskog okvirnog sporazuma 13. avgusta 2001. godine). Ohridski okvirni

sporazum bio je mirovni sporazum koji su potpisali Vlada Republike Makedonije i albanska manjina. Sporazum je potpisan od strane četiri političke stranke u zemlji nakon što su međunarodni posrednici zahtijevali svoju posvećenost njenoj ratifikaciji i provedbi u roku od četiri godine. Međunarodni akteri su pomogli u okončanju etničkih napetosti i ostvarivanju političkih dogovora za podršku mirnom suživotu različitih etničkih zajednica. Takođe, primjer Sjeverne Irske gdje je poslije dugogodišnjeg sukoba između katolika i protestanata, potpisan Sporazum na Veliki petak 1998. godine. Ovaj sporazum stvorio je okvir za djeljenje vlasti između različitih političkih stranaka i promovisao pomirenje između zajednica. Ove strategije i primjeri ilustruju kako se proces pomirenja može odvijati i kako međunarodni akteri mogu doprinijeti ostvarivanju mirovnog suživota između različitih etničkih grupa.

Značaj tolerancije i poštovanja različitosti

Tolerancija i poštovanje različitosti u BiH imaju ključnu ulogu u kontekstu nacionalizma i etničkog pomirenja. Kroz toleranciju, ljudi mogu prihvatiti i poštovati različitosti u mišljenjima, vjerovanjima, kulturama i identitetima, što vodi ka otvorenijem i inkluzivnijem društvu.

Značaj tolerancije i poštovanja različitosti:

- Smanjenje konflikata i napetosti: Tolerancija i poštovanje različitosti doprinose stvaranju mirnijeg i uključivijeg društva. U kontekstu nacionalizma i etničkog pomirenja, ove vrijednosti mogu smanjiti etnička neprijateljstva i sukobe.
- Izgradnja međuetničke harmonije: Tolerancija i poštovanje različitosti podstiču bolje međuetničke odnose i učešće u zajedničkim aktivnostima. Ova vrsta podrške pomaže u procesu etničkog pomirenja.
- Izgradnja otvorenog društva: Promovisanje tolerancije i poštovanja različitosti doprinosi izgradnji otvorenog i inkluzivnog društva gdje se svaka etnička grupa osjeća prihvaćeno.
- Inovacija i kreativnost: Različitoš ideja, perspektiva i iskustva koje donose različite kulture i identiteti mogu doprinijeti stvaranju inovativnih rješenja i podstaknuti kreativnost.
- Jačanje društvene kohezije: Tolerantno društvo u kojem se poštuju različitosti obično je otpornije na podjeljenost i fragmentaciju, što doprinosi jačanju društvene kohezije.

- Ljudska prava: Tolerancija je ključna za poštovanje osnovnih ljudskih prava svakog pojedinca, bez obzira na razlike u identitetima, što je osnova pravednog i inkluzivnog društva.

Predrasude se odnose na iracionalnu sumnjičavost ili mržnju prema određenoj grupi ljudi, rasi ili religiji. Često se temelje na društvenim stereotipima, a u najekstremnijoj varijanti, rezultiraju time da se određenoj grupi ljudi ukidaju ljudska prava ili da se nekim drugim grupama daje neosnovana prednost.

Uloga medija i obrazovnog sistema

Mediji i obrazovni sistem imaju značajnu ulogu u promovisanju ovih vrijednosti. Uloga obrazovnog sistema ogleda se u učenju o multikulturalnosti, promovisanju empatije i poštovanja i obuci nastavnika. *Učenje o multikulturalnosti* znači da obrazovni sistem treba da uključuje učenje o multikulturalnosti i vrijednostima tolerancije. Ovo uključuje učenje o različitim identitetima, istoriji etničkih konflikata i važnost međuetničke harmonije. *Promovisanje empatije i poštovanja* u obrazovnom sistemu znači da treba da se podstiče empatija u poštovanje između učenika različitog etničkog porijekla. Ovo uključuje aktivnosti koje promovišu timski rad i razmjenu multikulturalnih iskustava. Takođe, važno je da *nastavnici* budu obučeni tako da promovišu toleranciju i poštovanje različitosti. Ovo može uključivati razvoj specifičnih nastavnih programa i metoda koje podstiču učenje o međukulturalnoj harmoniji.

Mediji takođe imaju značajnu ulogu, naročito u novijem dobu kada su dostupni skoro svima. Uloga medija ogleda se u predstavljanju različitih perspektiva, borbi protiv stereotipa i obrazovanju široke javnosti. *Predstavljanje različitih perspektiva* znači da mediji treba da predstavljaju različite etničke grupe na način koji poštuje njihove identitete i obilježija. Ovo uključuje promociju raznolikosti u medijskim sadržajima. *Borba protiv stereotipa takođe je važna*, gdje mediji treba da se bore protiv stereotipa i prijetnji koje mogu dovesti do prekonceptija i međuetničkih neprijateljstava. Prikazivanje pozitivnih istorija i identiteta različitih etničkih zajednica može doprinijeti razumijevanju i prihvatanju. Mediji imaju uticaj na široku javnost tako da imaju i odgovornost da *obrazuju javnost* o važnosti tolerancije i poštovanja različitosti. Ovo se postiže kroz različite kampanje, dokumentarce ili obrazovne programe koji posebno obrađuju ove i slične teme.

Ukupno, obrazovni sistemi i mediji igraju ključnu ulogu u razvoju otvorenog i inkluzivnog društva kroz promovisanje tolerancije, poštovanje različitosti i

međuetničke harmonije. Ovi napori su od suštinskog značaja za stvaranje uslova za uspješno etničko pomirenje i izgradnju stabilnosti i mira u BiH.

Odnos između nacionalizma i etničkog pomirenja

Odnos nacionalizma i etničkog pomirenja je kompleksan i može biti dvosmislen u zavisnosti od konteksta i načina na koji se nacionalizam izrazi.

Ovaj odnos možemo posmatrati na različite načine:

- **Negativni aspekti nacionalizma:** U svojoj osnovi, nacionalizam može da podstiče etničku identifikaciju i podstiče osjećaj pripadnosti određenoj etničkoj grupi. Međutim, kada se nacionalizam izrazi kao ekskluzivni ili ekstremni, može doći do stvaranja prejudicija prema drugim etničkim grupama i do podsticanja konflikata. Ovakav vid nacionalizma može ometati procese etničkog pomirenja i međuetničke harmonije.
- **Pozitivni aspekti nacionalizma:** Usmjereni i pozitivni oblici nacionalizma mogu podstaći razvoj kulturnog i identitskog ponosa, što ne mora neophodno biti štetno za etničko pomirenje. Nacionalni identitet može biti snažan faktor za jedinstvo i solidarnost u okviru etničke zajednice. U ovom slučaju, nacionalizam se može posmatrati kao aspekt stabilnosti i ostvarivanja etničkog pomirenja.
- **Uloga međunarodne zajednice:** Međunarodna zajednica može imati važnu ulogu u promovisanju međuetničke harmonije i pomirenja. Ona može podstaći međunarodne standarde tolerancije i poštovanja različitosti kao osnove za uključivo društvo. Istovremeno, međunarodna zajednica može kritikovati i suprotstavljati se ekstremnim oblicima nacionalizma koji bi mogli ugroziti mir i stabilnost.
- **Primjeri istorijskog konteksta:** Istorija nam pruža različite primjere odnosa između nacionalizma i etničkog pomirenja. Npr. raspad Jugoslavije i sukobi koji su slijedili predstavljaju složenu sliku gdje je nacionalizam igrao centralnu ulogu u stvaranju napetosti između različitih etničkih grupa. Sa druge strane, postoje i primjeri gdje su umjereni oblici nacionalizma pomogli u stvaranju stabilnosti i mira u multietničkim društvima, što treba maksimalno koristiti za stabilizaciju dejtonske Bosne i Hercegovine.

